

Η ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Επιστημονική επιμέλεια έκδοσης:
Αλεξάνδρα Μπουύνια, Νίκη Νικονάνου, Μαρία Οικονόμου

Με την ευγενική χορηγία του Ιδρύματος Ι.Φ. Κωστοπούλου

ΜΕΤΑΞΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ και ΚΛΕΙΩ ΖΕΡΒΑΚΗ

ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΠΕΤΡΑ ΣΗΤΕΙΑΣ. ΜΙΝΩΙΚΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΑΝΑΚΤΟΡΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανασκαφή του Πετρά Σητείας έχει αποκαλύψει μινωικό οικισμό αστικού χαρακτήρα (2800 ως το 1300 π.Χ.), ανάκτορο και οχυρωματικό τείχος. Στην ίδια θέση υπήρξε βυζαντινό νεκροταφείο, ενώ στα δόρια της απαλλοτρίωσης περιλαμβάνεται Ενετικός πυργίσκος αναστηλωμένος. Η αξιοποίηση εγκρίθηκε από το ΥΠΠΟ και ξεκινά η υλοποίησή της. Η Σητεία δεν διαθέτει παραδοσιακό χαρακτήρα, ούτε ιστορικά αξιοθέατα, με αποτέλεσμα το μειωμένο τουριστικό ενδιαφέρον. Η ύπαρξη του επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου θα συμβάλει στην αύξηση των επισκεπτών και θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας.

Το πρόγραμμα στοχεύει και στην ενασθητοποίηση των κατοίκων της Σητείας. Σημαντικό αναμένεται και το ερευνητικό κέρδος. Η πρόταση ανάδειξης περιλαμβάνει δημιουργία μονοπατιών πρόσβασης στα διάφορα τμήματα της ανασκαφής, αναπαλαίωση μικρού σπιτιού της Τουρκοκρατίας, επιλεγμένη φύτευση, κατασκευή στεγάστρων,

προεπιλεγμένες στάσεις με ενημερωτικό υλικό, κατασκευή μικρού θεατρικού χώρου, χορήση του ενετικού πυργίσκου, ως εκδοτήριο εισιτηρίων, πωλητήριο και αναψυκτήριο και διαμόρφωση βιομηχανικού κτιρίου των αρχών του 20ού αιώνα για την παρουσίαση εκθέσεων και πολυμέσων.

Λέξεις – Κλειδιά: Μινωική Κρήτη – ανάδειξη αρχαιολογικού χώρου, Πετράς.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διαχείριση ενός μνημείου ή αρχαιολογικού χώρου, για να είναι αποτελεσματική πρέπει να πληροί ορισμένες προδιαγραφές, να είναι δημιουργική και να στηρίζεται σε σαφείς απόψεις, οι οποίες, αφενός δεν θα θέσουν σε κίνδυνο το μνημείο - φορέα ιστορικής μνήμης - και αφετέρου θα εκπληρώνουν ποικίλες ανάγκες της (τοπικής ιδιαιτερότητα) κοινωνίας (Sivan 1995). Θα παρουσιασθεί εδώ σε γενικές γραμμές το πρόγραμμα ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Πετρά Σητείας, στην Ανατολική Κρήτη. Στον Πετρά έχει αποκαλυφθεί, με τις έρευνες των τελευταίων 20 ετών, μινωική πόλη και ανάκτορο. Η πρόταση ανάδειξης έχει ήδη λάβει τις απαραίτητες εγκρίσεις από το Υπουργείο Πολιτισμού και χορηγιαστούται από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Leader Plus, μέσω του Δήμου Σητείας.

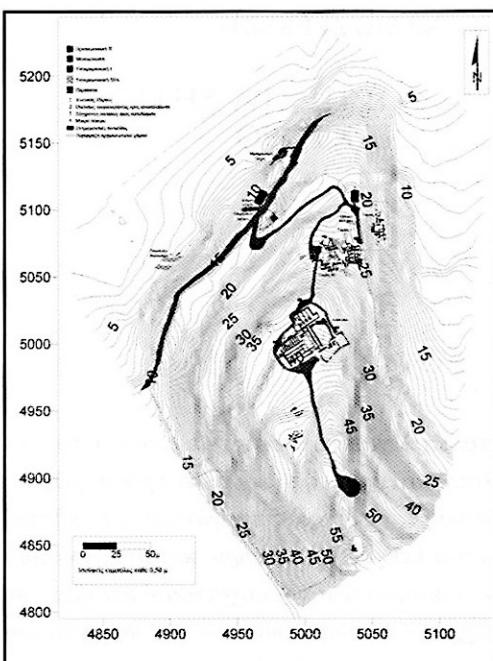
Η ανασκαφή της μινωικής Σητείας απο-

ΜΕΤΑΞΙΑ ΤΣΙΠΟΠΟΥΛΟΥ

Διευθύντρια, Αρχαιολογικό Μουσείο,
Αγιος Νικόλαος Κρήτης,
e-mail: metaxiat@ier.forthnet.gr

ΚΛΕΙΩ ΖΕΡΒΑΚΗ

Συντεριζήτρια, Κέντρο Μελέτης Ανατολικής
Κρήτης του Ινστιτούτου της Αιγαίου,
Προϊστορίας στην Ιεράπετρα,
e-mail: zervaki@students.phl.uoc.gr.

Εικόνα 1. Αρχαιολογικός χώρος Πετρά Σπιτείας. Γενικό τοπογραφικό διάγραμμα με τις επεμβάσεις ανάδειξης.

τελεί συστηματική έρευνα του ΥΠΠΟ, το οποίο ήδη από την δεκαετία του 1980 έχει προβεί στην απαλλοτρίωση περίπου 30 στρεμμάτων.

Τα αρχιτεκτονικά λείψανα έχουν στερεωθεί, έχει γίνει πλήρης τοπογράφησή τους και ο χώρος είναι περιφραγμένος. Ήδη η πρώτη δεκαπενταετής περίοδος συστηματικής έρευνας στον Πετρά ολοκληρώθηκε και προωθούνται με γρήγορους ρυθμούς και χρηματοδότηση από το Αμερικανικό ίδρυμα «Ινστιτούτο για την Προϊστορία του Αιγαίου» οι τελικές δημοσιεύσεις, ενώ παράλληλα παρουσιάζονται διάφορες όψεις του χώρου και του υλικού σε συνέδρια.

Ο Πετράς είναι ήδη επαρκώς γνωστός στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία και επομένως ωριμος για να αποδοθεί στο κοινό. Παράλληλα η συνεχιζόμενη ανασκαφική και άλλης μορφής έρευνητική δραστηριότητα, τον καθιστά μοναδικό παράδειγμα «εξελισσόμενου έργου», δηλαδή ενός πραγματικού εργοταξίου παραγωγής και επεξεργασίας νέων αρχαιολογικών δεδομένων. Αξίζει ε-

ξάλλου να τονισθεί ότι, καθώς η έρευνα του Πετρά οργανώθηκε από την αρχή με πολύ-επιστημονική προσέγγιση, υπάρχει ήδη, αλλά και θα εξακολουθήσει να παράγεται, ισχυρή τοπέζα δεδομένων από τα επιστημονικά συμπεράσματα των εξειδικευμένων ερευνών, πολλά από τα οποία είναι ήδη δημοσιευμένα. Αυτά θα χρησιμεύσουν στην υποστήριξη της εφαρμογής του προγράμματος, αλλά επίσης θα παρουσιασθούν με εκλαϊκευμένο τρόπο στο κοινό.

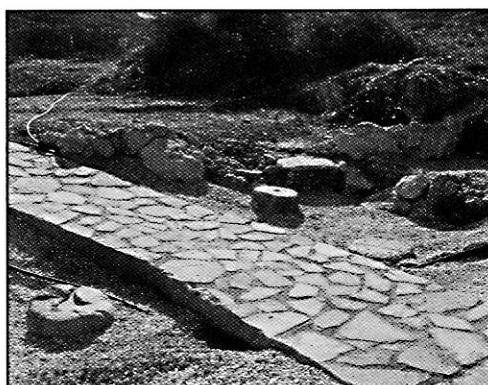
Το πρόγραμμα ανάδειξης και απόδοσης στο κοινό του αρχαιολογικού χώρου του Πετρά, διαθέτει, επομένως, σειρά ευνοϊκών παραγόντων, που βοήθησαν ώστε αυτό να εξασφαλίσει τόσο τις άδειες όσο και τη χρηματοδότηση. Συγκεκριμένα:

1. Διενεργείται και ελέγχεται από τον ίδιο φορέα, το ΥΠΠΟ.
2. Εκτίληρωνται ανάγκες και επιθυμίες της τοπικής κοινωνίας, όπως αυτές εκφράζονται με το αμέριστο ενδιαφέρον της Δημοτικής Αρχής.
3. Είναι οικονομικά υλοποιήσιμο και βιώσιμο.
4. Είναι τεχνικά εφικτό και άρτιο.
5. Εξασφαλίζει μακροπρόθεσμο διαχειριστικό πλαίσιο.
6. Είναι αρκετά ρεαλιστικό και εύκαμπτο και επιτρέπει επανεξέταση, βελτίωση και τροποποίηση.
7. Σχεδιάσθηκε (και ελπίζεται ότι θα υλοποιηθεί) από την ίδια την ανασκαφέα, η οποία συνεργάζεται στενά με το Δήμο Σητείας. Καρφοί της συνεργασίας υπήρξαν στο παρελθόν σειρά πολιτιστικών δράσεων σχετικών με τις σημαντικές αρχαιότητες της περιοχής (εκπαιδευτικά προγράμματα, πολιτιστικές ανταλλαγές με τη Γαλλία, φωτογραφικές εκθέσεις, διαλέξεις κ.λπ.).

Τέλος, σημαντικό αναμένεται και το έρευνητικό κέρδος με τα νέα δεδομένα για την ιστορία του χώρου και τις αλλαγές στο τοπίο και την τοπογραφία της περιοχής δια-

Εικόνα 2. Πειράς Σπιείας. Ο αναστόμωντος πύργος της Ενετοκρατίας, στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου.

Εικόνα 3. Πειράς Σπιείας. Τμήμα Παλαιοανακτορικού κτηρίου που ήρθε σε φως κατά τις εργασίες ανάδειξης.

χρονικά, που θα προκύψουν στη διάρκεια των εργασιών.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η περιοχή της Μεσογείου εμπεριέχει υλικά κατάλοιπα από αρχαίους πολιτισμούς, οι οποίοι ιδεολογικά διαμόρφωσαν και τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Αν τα μνημεία καταστραφούν, από υπερχρήση, αμέλεια, ή από έλλειψη παρέμβασης, οι αποτομές του παρελθόντος δεν θα επιζήσουν για τις επόμενες γενιές (Salivan 1995). Εξάλλου ο τουρισμός, που ξεκίνησε από τους οριαντικούς περιηγητές, άτομα με συγκεκριμένη κοινωνική προέλευση, εξελίχθηκε σε μεγάλη βιομηχανία, η οποία, για να μπορέσει να συνεχίσει την ύπαρξή της, οφείλει να απευθύνεται σε όλο και μεγαλύτερες πληθυσματικές ομάδες (Hewison 1992).

Σήμερα, οι αρχαιολογικοί χώροι στην περιοχή της Μεσογείου αποτελούν προορισμούς για εκατομμύρια επισκέπτες το χρόνο και είναι προσφιλείς από πολλά κοινωνικά στρώματα για ποικιλία λόγων. Για τους μελετητές τους αποτελούν αντικείμενο μελέτης, όχι χωρίς ανταποδοτικότητα, εφόσον εξασφαλίζουν τις βάσεις για ακαδημαϊκή πρόσδοτη και φήμη. Για το ευρύ κοινό αποτελούν προορισμούς ποιοτικής ψυχαγωγίας, σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο. Για τους διαχειριστές τους, σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο, αποτελούν σημαντικές επενδύσεις, η απόδοση των οποίων δεν είναι πάντα, ούτε και χρειάζεται να είναι, μετρήσιμη με οικονομικά μεγέθη (Middleton 1994a). Η χοήση, ή και η κατάχρηση των μνημείων εξάλλου, για πολιτικούς λόγους, είναι πολύ γνωστή, ιδιαίτερα σε περιοχές και εποχές όπου παρατηρείται κρίση εθνικής ταυτότητας.

Ο μεγάλος κίνδυνος όμως, τον οποίον οφείλει να αντιμετωπίσει ο σύγχρονος σχεδιασμός ανάδειξης ενός αρχαιολογικού χώρου είναι η καταστροφή του ίδιου του μνημείου, εν ονόματι, ή εξατίας της αξιοποίησής του. Η ανεξέλεγκτη και απείθαρη προσέλευση επισκεπτών, σε συνδυασμό με εμπορικού τύπου φτηνούς τρόπους προσέλκυσης του κοινού οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια στην καταστροφή αυτού που οι επισκέπτες επιδιώκουν να βιώσουν (Salivan 1995).

Καθώς ο τουρισμός είναι πλέον πραγματικότητα και η μετακίνηση από τη μια χώρα στην άλλη είναι όχι μόνον αναπόφευκτη αλλά προσδοκώμενη, σε σημείο ώστε οι περισσότερες μεσογειακές χώρες τείνουν να εξαρτώνται σημαντικά από τον τουρισμό, αρχαιολόγοι και πολιτιστικές αρχές παροτρύνονται να κάνουν τους χώρους τους ελκυστικότερους στο κοινό.

Πέρα από τους ελλοχεύοντες κινδύνους όμως, είναι επιβεβλημένη η απόδοση ορισμένων σημαντικών αρχαιολογικών χώρων στο

κοινό. Η ανασκαφέας του Πετρά θεωρεί ότι έχει ηθική υποχρέωση στο σημείο αυτό, εξίσου με την ανάγκη δημοσίευσης, με τον πληρέστερο δυνατό τρόπο, των ευρημάτων. Υποστηρίζουμε δηλαδή την άποψη ότι «τα αρχαία δεν είναι μόνο για τους αρχαιολόγους» και ότι ο κοινωνικός ρόλος του επιστήμονα ολοκληρώνεται με τη δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων των ερευνών του. Αυτός είναι ο μόνος τρόπος ουσιαστικής ευαισθητοποίησης του κοινού, ιδιαίτερα των νεώτερων γενεών.

Ενας αρχαιολογικός χώρος μπορεί να εξασφαλίσει μαθήματα ιστορίας, πολιτιστικής έκφρασης, τέχνης, αλλά και της κοινωνικής εξέλιξης, κυρίως όπως αυτή αντικατοπτρίζεται στην αρχιτεκτονική. Η πρόκληση είναι να βρεθεί η χρυσή τομή, ώστε να ωφεληθούν συγχρόνως και οι ειδικοί αρχαιολόγοι, και οι τουριστικοί παράγοντες και το γενικό κοινό. Για την επιτυχία αυτού του εγχειρήματος απαιτούνται η άριστη γνώση του χώρου και των δυνατοτήτων του, αλλά και η κατανόηση των αναγκών και προσδοκιών της τοπικής κοινωνίας, παράλληλα με μια σταθερή και ευέλικτη στρατηγική ανάπτυξης (Middleton 1994b).

Απαραίτητη είναι η ερμηνεία του χώρου για την απόδοση στο κοινό, δηλαδή η παρουσίαση των απόψεων του υπεύθυνου αρχαιολόγου και της ομάδας του. Παράλληλα το μνημείο πρέπει να παραμένει ανοικτό και σε άλλες εξηγήσεις, που πιθανόν θα προκύψουν με την πρόοδο της έρευνας. Η καλή, δηλαδή επαρκής, ερμηνεία, όχι μόνον αυξάνει την εκπαιδευτική σημασία του χώρου, αλλά έχει και πολλές ευεργετικές επιδράσεις στους επισκέπτες. Για το λόγο αυτό οι επεμβάσεις στο ίδιο το μνημείο πρέπει να είναι όσο το δυνατόν ηπιότερες, ώστε να το προστατεύσουν για το μέλλον (Goodey 1994).

Για να αντεπεξέλθει στις διάφορες όψεις της αξιοποίησης, αλλά και τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται, ο κατά το δυνα-

τόν επιτυχής σχεδιασμός πρέπει να δώσει με σαφήνεια και άποψη απαντήσεις στα εξής ερωτήματα:

1. Τι αποτελεί τον συγκεκριμένο αρχαιολογικό χώρο
2. Ποια είναι τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του, τα οποία πρέπει οπωσδήποτε να γίνουν κατανοητά από τον επισκέπτη
3. Τι απειλεί αυτές τις ιδιότητές του
4. Ποια είναι η σημασία ή οι σημασίες που αυτός περιλαμβάνει

Θεωρούμε εξάλλου ιδιαίτερα θετική τη συνεργασία με τους χρήστες του χώρου στο μέλλον. Η συμβολή τους, με την, σε εθελοντική βάση, συμπλήρωση ερωτηματολογίων που θα είναι διαθέσιμα στο Μουσείο Σητείας και τον αρχαιολογικό χώρο του Πετρά, θα βοηθήσει στην υιοθέτηση περισσότερο αποτελεσματικών στρατηγικών προσέγγισης και παρουσίασης και επομένως στη βελτίωση της παρεχόμενης πολιτιστικής υπηρεσίας.

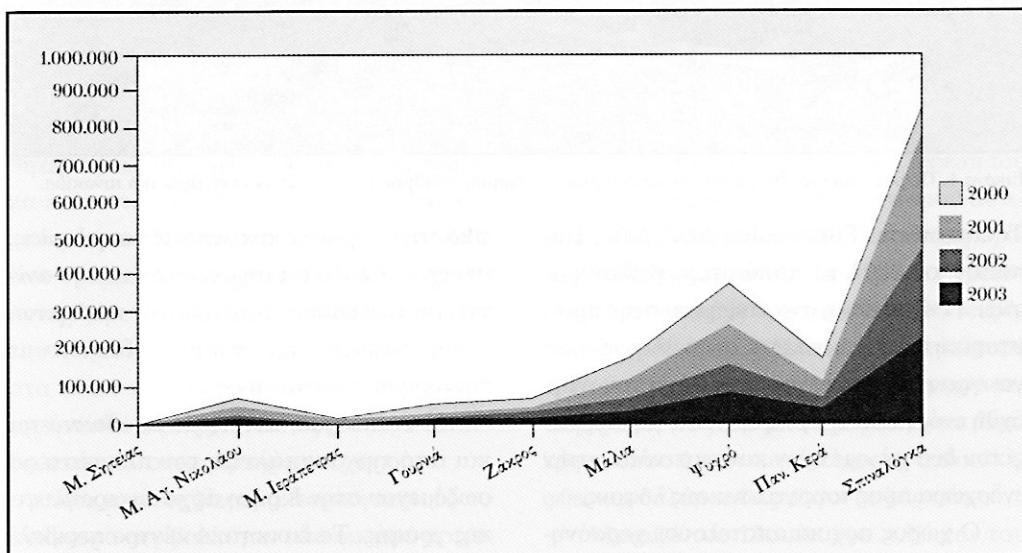
3. ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΚΕΨΙΜΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

Η πόλη της Σητείας δεν διασώζει παραδοσιακό χαρακτήρα ούτε διαθέτει ιστορικά αξιοθέατα, με αποτέλεσμα το μειωμένο τουριστικό ενδιαφέρον. Το γεγονός επιβεβαιώνεται από τον ελάχιστο αριθμό εισιτηρίων στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Κατά συνέπεια η πόλη δεν περιλαμβάνεται σήμερα στις στάσεις των εκδρομικών διαδρομών της Κρήτης, αν και η διέλευση από αυτήν είναι απαραίτητη για την επίσκεψη στο φοινικόδασος Βάι και το μινωικό ανάκτορο της Ζάκρου. Η αξιοποίηση και απόδοση στο κοινό του σημαντικού και εύκολα προσιτού επισκέψιμου αρχαιολογικού χώρου του Πετρά, θα αλλάξει τη γενική εικόνα.

Για την πληρέστερη εκτίμηση της σημερινής κατάστασης της διακίνησης επισκεπτών σε όλα τα μουσεία και τους αρχαιολογικούς χώρους του Λασιθίου, προχωρήσαμε

Έτος	Μ. Σητείας	Μ. Αγ. Νικολάου	Μ. Ιεράπετρας	Γουρνά	Ζάκρος	Μάλια	Ψυχρά+	Παν. Κερά	Σπιναλόγκα
2003	2255	14034	2329	10529	13699	31300	87537	37846	231578
2002	2573	15282	2205	11048	18644	40548	71059	36967	259897
2001	2751	17540	2682	9891	18490	46241	111687	44233	291020
2000	3433	19547	4201	17343	22635	61906	112040	46514	76049
1999	3670	18904	3430	18707	23645	58635	74838	44100	όχι εισ.
1998	4110	18383	όχι εισ.	16543			όχι εισ.	46200	όχι εισ.
1997	4169	18703	όχι εισ.	15837			όχι εισ.	44500	όχι εισ.
1996	4292	11863	όχι εισ.	9220			όχι εισ.	Όχι	όχι εισ.
1995	4476	13036	όχι εισ.	11243			όχι εισ.	Όχι	όχι εισ.

Πίνακας 1. Επισκέπτες Μουσείων και Αρχαιολογικών Χώρων Ανατολικής Κρήτης 1995 – 2003

σε στατιστική μελέτη των σχετικών αριθμών για τα τελευταία πέντε χρόνια, τα δεδομένα της οποίας βρίσκονται στον πίνακα 1.

Η σχέση της παραπάνω απόδοσης με την επένδυση που γίνεται σε σταθερή ετήσια βάση, συγκεκριμένα τους μισθούς των υπηρετούντων φυλάκων, δείχνει ότι υπάρχει σοβαρό πρόβλημα ανταποδοτικότητας. Συγκεκριμένα στο Μουσείο Σητείας υπηρετούν 8 μόνιμοι φύλακες, 6 ημερήσιοι και 2 νυκτοφύλακες.

Από τα παραπάνω, καθώς και από συμπληρωματικά στοιχεία του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Ιτάνου και του Ιδρύματος της Μονής Τοπλού προκύπτει ότι μόλις το 1% των διερχομένων από τη Σητεία επισκέπτεται το Αρχαιολογικό Μουσείο και

το 4% τον αρχαιολογικό χώρο της Ζάκρου, σε αντίθεση με τα πολύ μεγάλα ποσοστά επισκεψιμότητας (68%) του φοινικόδασους Βάι και 27% της Μονής Τοπλού. Διαφαίνεται η επιτακτική ανάγκη για ανάπτυξη του σημαντικού χώρου του Πετρά.

Αξίζει εξάλλου να σημειωθεί ότι αν και ο αρχαιολογικός χώρος του Πετρά δεν είναι ανοικτός για το κοινό δέχεται τουλάχιστον 15 επισκέψεις ομάδων φοιτητών ελληνικών και ξένων Πανεπιστημίων το χρόνο.

4. ΠΕΤΡΑΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ο αρχαιολογικός χώρος του Πετρά βρίσκεται σε παράλιο λόφο με θέα προς την πόλη της Σητείας και ερευνάται συστηματικά από το 1985, υπό τη διεύθυνση της Μεταξίας

Εικόνα 4. Πειράς Σπιείας. Τμήμα του Νεοανακτορικού οικισμού, σταθμός επισκεπτών και ενημερωτική πινακίδα.

Τσιποπούλου (Tsiporouliou 2002, 2003, Tsiropoulou 2003, με παλαιότερη βιβλιογραφία). Η εξαιρετική ανάπτυξή του στην προϊστορική εποχή οφείλεται στην πλεονεκτική γεωγραφική / τοπογραφική θέση του στην οχθή ενός βαθιού αγκυροβόλου, μήκους περίπου δύο χιλιομέτρων που εκτεινόταν στην ενδοχώρα προς τους γειτονικούς λόφους.

Ο χώρος αρχικά αποτελούσε χερσόνησο με προστατευόντος λιμάνι. Η πρώτη κατοίκηση χρονολογείται στην Τελική Νεολιθική (τούλαχιστον 3000 π.Χ.). Ουσιαστικότερες ενδείξεις ξεκινούν με την παρουσία οικισμού στην Πρωτομινωική II (περ. 2300 π.Χ.), ο οποίος ανέπτυξε πολλές επαφές με την Κεντρική και την υπόλοιπη Ανατολική Κρήτη.

Κατά την Παλαιοανακτορική περίοδο (περ. 1800-1650 π.Χ.) συνέβησαν εκτεταμένες αλλαγές με την εγκατάσταση ανακτορικού κέντρου. Το κυρίως κτίριο παρουσιάζει πολλά από τα χαρακτηριστικά των καλύτερα γνωστών ανακτόρων, περιλαμβανομένων κεντρικής αυλής, ξεστής τοιχοδομίας (αρκετοί μάλιστα δόμοι έφεραν εγγάρακτα τεκτονικά στημεία), και γραπτών κονιαμάτων. Ο χώρος περικλειόταν εν μέρει από οχυρωμα-

τικό τείχος σχεδόν κυκλώπειας τοιχοδομίας, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για την ανίχνευση των βαθιών οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων που συνδέονται με την ίδρυση των ανακτόρων.

Η ανακτορική λειτουργία αποδεικνύεται και από την ανακάλυψη του πληρέστερα σωζόμενου στην Κρήτη αρχείου ιερογάλυφης γραφής. Το διοικητικό κέντρο περιβαλλόταν από οικισμό που εκτεινόταν από την κορυφή του λόφου ως την παραλία, όπως αυτή ανασυστάθηκε με βάση τη γεωλογική μιας έρευνα. Το πρώτο ανάκτορο καταστράφηκε από πυρκαγιά και ξανακτίσθηκε αμέσως στην ίδια περίου κάτοψη. Ο σημερινός επισκέπτης βλέπει ελάχιστα από τα πρώην λείψανα. Ο κύριος όγκος της ορατής αρχιτεκτονικής χρονολογείται στη Νεοανακτορική περίοδο (περ. 1650-1500 π.Χ.).

Η ανασκαφέας του Πετρά υποστήριξε ότι την εποχή αυτή το ανάκτορο αποτελούσε την κορυφή ενός ιεραρχικά οργανωμένου συστήματος, του οποίου τα κατώτερα επίπεδα κατελάμβαναν οι λεγόμενες βίλες, που συνέλεγαν την τοπική αγροτική παραγωγή, αλλά και μεμονωμένα αγροτόσπιτα. Αρκετές βίλες, μεσαίου μεγέθους κτίρια με απο-

θηκευτικές και βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, έχουν ανασκαφεί στη δεκαετία του 1950, σε ακτίνα 5-15 χιλιομέτρων από τον Πετρά. Με την έρευνα του Πετρά, οι βίλες βρήκαν τη θέση τους στο πλαίσιο της οικονομικής οργάνωσης.

Το νεώτερο ανάκτορο καλύπτει επιφάνεια περίπου 2400 τετρ. μέτρων και αποτελείται, σύμφωνα με την καθορισμένη ορολογία, από τρεις διαδοχικές ενότητες: τη δυτική πτέρυγα, την κεντρική αυλή και ένα ανοικτό χώρο στα ανατολικά. Στα βορειοανατολικά του συγκροτήματος είναι προσαρτημένες οι αποθήκες, ύψους 2 ορόφων, που περιείχαν 36 μεγάλους μεγέθους πίθους για αποθήκευση κυρίως λαδιού. Μνημειώδης κλίμακα ένωνε το επίπεδο των αποθηκών με την κεντρική αυλή. Διάσπαρτα ευρήματα πινακίδων Γραμμικής Α γραφής επιβεβαιώνουν το συνεχιζόμενο ρόλο ως διοικητικού κέντρου του κτιρίου. Εκτεταμένος άκτιστος χώρος στα νότια-νοτιοδυτικά του ανακτόρου έχει ερμηνευθεί ως κήπος. Σε υψηλότερο επίπεδο, υπήρχαν οι εργαστηριακοί χώροι.

Και κατά τη Νεοανακτορική περίοδο το ανάκτορο περιβαλλόταν από οικισμό που εκτεινόταν ως τη θάλασσα. Τα δεδομένα που προέκυψαν από την εντατική επιφανειακή έρευνα δηλώνουν έντονη ανθρώπινη παρουσία σε όλες τις πλευρές του λόφου. Δύο διώροφα, μεγάλου μεγέθους, κτίρια έχουν πλήρως ανασκαφεί, στο ένα από τα οποία γινόταν επεξεργασία μαλλιού και στο δεύτερο παραγωγή κρασιού και λίθινων αγγείων. Πολύ ενδιαφέρουσες ήταν εξάλλου οι ενδείξεις επαφών με τις Κυκλαδες, τα Δωδεκάνησα και την Ήπειρωτική Ελλάδα.

Ο Πετράς υπέστη δύο καταστροφές στη Νεοανακτορική περίοδο, η πρώτη από τις οποίες οφειλόταν σε σεισμό και επακόλουθη πυρκαγιά. Το ανάκτορο ξανακτίσθηκε αμέσως, αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Η αρχιτεκτονική, τα ευρήματα και οι αποθέσεις της τελικής φάσης κατοίκησης δείχνουν ότι οι

κάτοικοι διήλθαν περίοδο αβεβαιότητας και έντασης πριν από την οριστική καταστροφή. Χαρακτηριστική είναι η ιδιαίτερη έμφαση στην αποθήκευση. Ακόμα και στην κεντρική αυλή, που είχε πια χάσει την πρωταρχική της λειτουργία ως θρησκευτικό και κοινοτικό κέντρο του κτιρίου και της πόλης, φυλάσσονταν πίθοι.

Μετά από σύντομο κενό, ο Πετράς ξανακατοικήθηκε στην Υστερομινωική ΙΙΑ (περ. 1450 π.Χ.). Τα λείψανα της φάσης αυτής δεν έχουν διατηρηθεί καλά, γιατί τον 12ο αιώνα μ.Χ. εγκαταστάθηκε στο ίδιο σημείο νεκροταφείο, από το οποίο έχουν ερευνηθεί 32 τάφοι. Έτσι η ανασκαφή του Πετρά, μοναδικής σημασίας για την εύρεση του μινωικού ανακτόρου και του οικισμού αστικού χαρακτήρα με συνεχή κατοίκηση σχεδόν 2000 ετών, αποτελεί επίσης και τη μεγαλύτερη ανασκαφμένη μέση βυζαντινή νεκρόπολη της Κρήτης. Μετά την εγκατάλειψη του ανακτόρου, το κέντρο του οικισμού μεταφέρθηκε σε γειτονικό προς τα ανατολικά λόφο, όπου έχουν κατά καιρούς αποκαλυφθεί και θαλαμοειδής τάφοι με λάρνακες.

Μεταξύ του 12ου αιώνα π.Χ. και του 12ου μ.Χ. ο Πετράς έμεινε ακατοίκητος. Από τον 17ο μ.Χ. αιώνα υπάρχει εκεί μικρός οικισμός, από τον οποίο σώζονται σήμερα λίγα δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, καθώς και ένας πύργος.

Η πραγματική έκταση του αρχαιολογικού χώρου είναι πολύ μεγαλύτερη της ήδη απαλλοτριωμένης. Τα τελευταία τοία χρόνια, δοκιμαστικές έρευνες σε κτήματα ιδιωτών έφεραν σε φως και άλλα εξαιρετικής σημασίας ευρήματα. Συγκεκριμένα, ανασκάφηκαν το μοναδικό μέχρι σήμερα γνωστό μυκηναϊκού τύπου οχυρωματικό τείχος της Κρήτης, αλλά και εκτεταμένος οικισμός της Τελικής Νεολιθικής και Πρωτομινωικής I, επίσης μοναδικός στην Κρήτη. Με τη συνεχή επέκταση των απαλλοτριώσεων ο χώρος ήδη ξεπερνά τα 50 στρέμματα.

5. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΠΕΤΡΑ ΣΗΤΕΙΑΣ

Το πρόγραμμα στοχεύει εκτός της τουριστικής προβολής και στην ευαισθητοποίηση των κατοίκων της Σητείας ως προς το πλούσιο παρελθόν του τόπου. Αξίζει να τονισθεί ότι οι Σητειακοί δεν έχουν έντονες συγκρούσεις με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, διότι η σύγχρονη πόλη δεν είναι κτισμένη πάνω σε αρχαιότητες. Εξάλλου μικρότερης κλίμακας δράσεις σχετικές με την εκλαΐκευση της Αρχαιολογίας, με την ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή ομάδων του πληθυσμού (συγκεκριμένα παιδιών προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας, μαθητών Λυκείου, νέων εργαζομένων και του γενικού κοινού), σε συνεργασία της ανασκαφής Πετρά και του Δήμου, ήδη από το 1986, είχαν ιδιαίτερα ευνοϊκή απήχηση (Wedde 1995).

Η σημερινή κατάσταση του αρχαιολογικού χώρου έχει ως εξής:

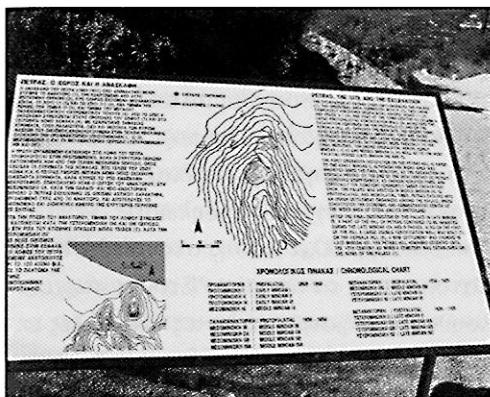
Η απαλλοτριωμένη έκταση είναι περιφραγμένη. Συνολικά ο χώρος που προτείνεται προς ανάδειξη έχει έκταση 30 στρεμμάτων. Ο Πετράς είναι οριοθετημένος από το 2001, απέχει από το κέντρο της Σητείας 2 χλμ., ενώ ένα τμήμα του περιλαμβάνεται στο σχέδιο πόλεως. Μέχρι τη δεκαετία του 1970 αποτελούσε μικρό οικισμό οργανωμένο ήδη από την Τουρκοκρατία, και πιθανότατα αρκετούς αιώνες παλαιότερα, όπως έδειξε το νεκροταφείο του 12ου αιώνα που ανασκάφθηκε στην περιοχή του ανακτόρου. Όσα από τα παραδοσιακά αυτά σπίτια διατηρούνται σήμερα, προστατεύονται από τη 13η Εφορεία Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων.

Τα τελευταία 25 χρόνια έχουν κτισθεί στην περιοχή αρκετές μικρές και μεσαίες μονάδες ενοικιαζόμενων τουριστικών διαμερισμάτων τουλάχιστον αμφίβολης αισθητικής, ενώ λίγα από τα σπίτια του παλαιού οικι-

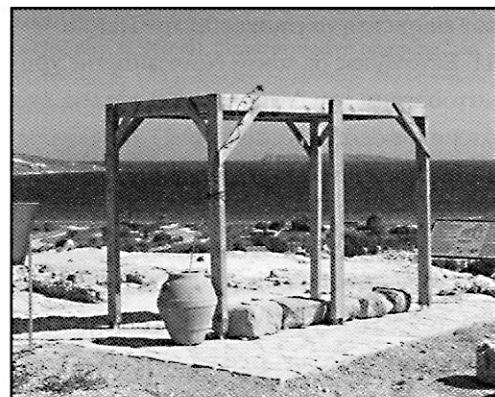
σμού έχουν αναπαλαιωθεί. Ο δρόμος που οδηγεί προς τον αρχαιολογικό χώρο είναι ασφαλτοστρωμένος. Ακριβώς στην είσοδο του χώρου υπάρχει πύργος της εποχής της Ενετοκρατίας, ο οποίος προ διετίας αναπαλαιώθηκε, από τον Οργανισμό Ανάπτυξης Σητείας (Ο.Α.Σ.) με κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σκοπό να χρησιμοποιηθεί για λειτουργίες σχετικές με την αξιοποίηση του χώρου.

Οι προτεινόμενες δράσεις, για τις οποίες έχουν εκπονηθεί, ή εκπονούνται ήδη οι μελέτες, με την υποστήριξη του Δήμου Σητείας και του Οργανισμού Ανάπτυξης Σητείας, είναι:

1. Απαλλοτρίωση και αναπαλαίωση ενός οικίσκου της Τουρκοκρατίας, περ. 80 μ.², που βρίσκεται εν επαφή με την περίφραξη του χώρου. Σώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση, είναι κτισμένος πάνω στο φυσικό βράχο και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της περιοχής. Μετά την αναπαλαίωση, το κτίριο θα είναι επισκέψιμο και θα περιέχει επεξηγηματικό υλικό, ώστε να δίνει στον επισκέπτη μια ιδέα της αρχιτεκτονικής της περιόδου αυτής που δεν σώζεται πλέον αλλού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του σπιτιού αυτού παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα με τα αντίστοιχα των μινωικών κτιρίων που το περιβάλλουν. Στο πίσω μέρος του σπιτιού θα προστεθούν οι απαραίτητοι βιοηθητικοί χώροι (τουαλέτες) για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών του Πετρά.
2. Κατεδάφιση ενός σύγχρονου οικίσκου, ο οποίος σήμερα χρησιμοποιείται ως αποθήκη εργαλείων της ανασκαφής.
3. Κατασκευή μονοπατιών πρόσβασης στους ανασκαφιμένους τομείς του οικισμού και το ανάκτορο. Θα χρησιμοποιηθούν οικολογικά υλικά, πέτρες, ξύλο και σχοινί. Σε κομβικά σημεία θα κατασκευασθούν πλατφόρμες - στάσεις, με σκιά, πάγκους και αρκετές ενη-

Εικόνα 7 Πειράς Σητείας. Ενημερωτική πινακίδα στην είσοδο του αρχαιολογικού χώρου.

Εικόνα 7 Πειράς Σητείας. Σιαθρός επισκεψών και ενημερωτικές πινακίδες στα νότια του ανακτόρου.

μεροτικές πινακίδες. Πριν από την κατασκευή των μονοπατιών όλη η πορεία τους θα ανασκαφεί συστηματικά και τα ευρήματα θα τοποθετηθούν στο γενικό τοπογραφικό του χώρου. Από τις ανασκαφές αυτές προσδοκάται μεγάλη ερευνητική ωφέλεια με τα νέα στοιχεία ως προς την οργάνωση του οικισμού που θα προκύψουν.

4. Μέλέτη πυρασφάλειας.

5. Φύτευση επιλεγμένων τιμημάτων του χώρου με δένδρα και θάμνους της περιοχής, όπως σκίνα, δάφνες, μυρτιές, πιθανώς και ελαιόδενδρα όπου δεν προκύπτει κίνδυνος για υποκείμενες αρχαιότητες.

6. Κατασκευή στεγάστρου στο ανάκτορο: τα ευπαθή δάπεδα από κονίαμα και τα πλακόστρωτα είναι σήμερα καλυψμένα με άμμο για την καλύτερη προστασία τους, ενώ το μοναδικής σημασίας και διατήρησης παλαιοανακτορικό θρανίο από κονίαμα στο δωμάτιο του ιερού έχει καταχωθεί μετά τη συντήρησή του. Η κατασκευή του στεγάστρου θα μιας επιτρέψει την εκ νέου αποκάλυψη τους και την απόδοσή τους στους επισκέπτες.

7. Διαμόρφωση της εισόδου του χώρου, σε σχέση με τον αναστηλωμένο πύργο της Ενετοκρατίας, ο οποίος θα χρησιμοποιηθεί ως φυλάκιο και χώρος πωλητέων ειδών σχετικά με την ανασκαφή και τη μινωική Σητεία. Σε αυτόν θα εγκατασταθεί μικρή καφετέρια, εκμεταλλεύμενη την όμορφη πλακόστρωτη

αυλή με θέα προς τη Σητεία και τη θάλασσα.

8. Καθαρισμός του παλαιοανακτορικού τείχους, περίφραξη της απαλλοτριωμένης ιδιοκτησίας στην οποία βρίσκεται, κάτω από τον υπάρχοντα δρόμο του οικισμού, και κατασκευή κλιμακωτού μονοπατιού πρόσβασης.

9. Κατασκευή μικρού θεατρικού χώρου στο υψηλότερο σημείο του λόφου, όπου δεν υπάρχουν αρχαία λείψανα. Η κατασκευή αυτή δεν θα είναι ορατή στον επισκέπτη, παρά μόνον όταν αυτός πλησιάζει, καθώς θα ενταχθεί ανάμεσα σε υψηλούς φυσικούς βράχους, επομένως η ύπαρξή του δεν προκαλεί. Η θέση του προσφέρει καταπληκτική θέα, τόσο του αρχαιολογικού χώρου στο σύνολό του, όσο και της πόλης και του κόλπου της Σητείας. Ο μικρός αυτός θεατρικός χώρος θα μπορούσε να χρησιμοποιείται σε επιλεγμένες και ελεγχόμενες περιπτώσεις για διαλέξεις ή μουσικές παραστάσεις.

10. Σύνδεση του αρχαιολογικού χώρου του Πετρά με το Αρχαιολογικό Μουσείο και ουσιαστικές επανεκθετικές εργασίες που θα αναβαθμίσουν την παρούσα ελλιπή και άνευ συνοχής έκθεση. Προτείνεται η καθιέρωση ενιαίου εισιτηρίου για το Μουσείο και το χώρο. Η πείρα από ανάλογες εφαρμογές έχει δείξει ότι αυτό λειτουργεί θετικά και αυξάνει την επισκεψιμότητα. Στο Μουσείο εξάλλου θα υπάρχουν στοιχεία που θα προτρέπουν

τον επισκέπτη να επισκεφθεί τον Πετρά.

11. Ξεναγήσεις σε τακτά διαστήματα με χρηματοδότηση του Δήμου, από εξειδικευμένο άτομο, σε ομάδες ή μαθητές.

12. Εκπαιδευτικά προγράμματα. Στο Μουσείο Σητείας και στο ανάκτορο της Ζάκρου έχουν ήδη γίνει εκπαιδευτικά προγράμματα, από το Τμήμα Εκπαίδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟ, με επιτυχία. Το θέμα αυτό πρέπει να ενταχθεί συστηματικότερα στο σχολικό πρόγραμμα, με τη συνεργασία αρχαιολόγων και διδασκόντων. Το γεγονός ότι η Σητεία είναι πολύ μικρή πόλη, ευνοεί την ανάπτυξη πρωτοβουλιών έξω από τυπικά και θεσμοθετημένα πλαίσια, όπως έχει δείξει η μέχρι σήμερα εμπειρία μας.

13. Συγγραφή αρχαιολογικού οδηγού για το Μουσείο, τον αρχαιολογικό χώρο και τους γειτονικούς χώρους, όπως οι «βίλες», που συνδέονται στενά με τον Πετρά και αποτελούν εύκολους και ευχάριστους προορισμούς περιπάτων για τους επισκέπτες.

14. Ενημερωτικό υλικό στο Μουσείο και το χώρο με τη μορφή πολύπτυχων που διανέμονται δωρεάν.

15. Χρήση του τοπικού Τύπου, του τοπικού τηλεοπτικού σταθμού και αφισών στην πόλη της Σητείας και ευρύτερα στο Νομό Λασιθίου, για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με το έργο, τη σημασία του και την πορεία των εργασιών.

16. Ιστοσελίδα για τον αρχαιολογικό χώρο, την ανασκαφή του Πετρά, το γενικό ερευνητικό πρόγραμμα της προϊστορικής κατοίκησης στην περιοχή του κόλπου της Σητείας και τους ήδη ανασκαμένους γειτονικούς αρχαιολογικούς χώρους. Αυτό θα γίνει σε συνεργασία με το Δήμο και θα είναι έγκυρο επιστημονικά και συμπληρωματικό του κόμβου Οδυσσέας του ΥΠΠΟ. Θα παρέχονται επίσης διάφορες χρήσιμες συνδέσεις.

17. Διαμόρφωση βιομηχανικού κτιρίου των αρχών του 20ού αιώνα για την παρουσίαση μόνιμης φωτογραφικής έκθεσης για την ανα-

σκαφή, πολυμέσων (προβολή βίντεο, διαδαστικά μέσα) προσωρινών εκθέσεων και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η ίδια αίθουσα θα χρησιμοποιείται περιστασιακά και από το Δήμο Σητείας, για διαλέξεις, συνέδρια ή καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, γεγονός που θα συμβάλλει επίσης στη σύνδεση των κατοίκων με τα αρχαία. Έτσι οι παρακληθούντες ή συμμετέχοντες στις άλλες εκδηλώσεις θα έρχονται σε επαφή και με τις αρχαιολογικές δράσεις. Η πόλη της Σητείας στερεύται ανάλογου χώρου.

18. Διαμόρφωση χώρου στάθμευσης σε υπό απαλλοτρίωση ιδιοκτησία εν επαφή με την υπάρχουσα περίφραξη του χώρου.

19. Διάνοιξη του δρόμου από τη Σητεία προς τον Πετρά και δημιουργία νέας πρόσβασης που θα απολήγει στο χώρο στάθμευσης.

6. ΩΦΕΛΕΙΑ ΠΟΥ ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς αναλύεται πλέον με μετρήσιμα μεγέθη και όρους όπως επένδυση – απόδοση. Στην περίπτωση της απόδοσης ενός σημαντικού αρχαιολογικού χώρου στην απομακρυσμένη και αρκετά εσωστρεφή πόλη της Σητείας, οι προσδοκώμενες ωφέλειες είναι ευνόητες:

1. Ο ορθός και ευέλικτος στρατηγικός προγραμματισμός, η διεκπεραίωση της καθημερινής ρουτίνας και ο έλεγχος της πρόσβασης των επισκεπτών, με την προσεκτική καθοδήγηση των υπευθύνων για το σχεδιασμό και τη διαχείριση του προγράμματος, θα οδηγήσουν σε ουσιαστική γνώση του χώρου, μέσω της χειροπιαστής μαρτυρίας του ίδιου του μνημείου. Οι κάτοικοι της Σητείας, γενικά και αριστια στη σήμερα «υπερήφανοι για το παρελθόν του τόπου τους», θα έχουν την ευκαιρία να το γνωρίσουν πραγματικά, με έγκυρο και ευχάριστο τρόπο.

2. Αύξηση των επισκεπτών στην ίδια την πόλη με προφανές οικονομικό όφελος σε κάθε

είδους καταστήματα. Σήμερα ελάχιστοι σταματούν στη Σητεία, καθώς οι προορισμοί του αρχαιολογικού χώρου της Ζάκρου και του πασίγνωστου φοινικοδάσους Βάι αποτελούν τους κύριους προορισμούς τους.

3. Θέσεις εργασίας θα δημιουργηθούν τόσον προσωρινές, στο στάδιο της υλοποίησης του προγράμματος (π.χ. εργάτες, αρχαιολόγοι για τις δοκιμαστικές ανασκαφές, την προετοιμασία των φυλλαδίων, τοπογράφοι, αρχιτέκτονες) αλλά και μετά την ολοκλήρωση μόνιμες θέσεις προσωπικού.

4. Εμπορικό όφελος στην πόλη από την αγορά υλικών, εξοπλισμού κ.λπ. για την πραγματοποίηση του προγράμματος και τη συντήρηση των έργων.

5. Σημαντικά προβλέπεται να είναι τα ερευνητικά οφέλη, από τις δοκιμαστικές ανασκαφές. Ελπίζεται εξάλλου ότι το ίδιο το πρόγραμμα αξιοποιήσης θα αποτελέσει υπόδειγμα και για άλλους χώρους.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στο διάστημα από την διεξαγωγή του Συνεδρίου μέχρι την έκδοση των Πρακτικών, το μεγαλύτερο μέρος του έργου ανάδειξης του Πετρά ολοκληρώθηκε και ο χώρος είναι ανοικτός για το κοινό από τις 4 Σεπτεμβρίου 2006. Η λήψη των φωτογραφιών 3-8 έγινε τον Οκτώβριο 2006.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Goodey, B. (1994), "Interpretative planning", in Harrison, R. (ed.), *Manual of Heritage Management*, Oxford, 303-311.
- Hewison, R. (1992), "The Heritage Industry revisited", *Museum Journal*, 23-49. • Middleton, V. (1994a), "Measuring performance and contingency planning", in Harrison, R. (ed.), *Manual of Heritage Management*, Oxford, 34-38.
- Middleton, V. (1994b), "Vision, strategy and corporate planning: an overview", in *Manual of Heritage Management*, Oxford, 3-11.
- Salivan, S. (1995), "A planning model for the management of archaeological sites", in de la Torre, M. (ed.), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*, Los Angeles, 15-26.
- Sivan, S. (1995), "The presentation of archaeological sites", in de la Torre, M. (ed.), *The Conservation of Archaeological Sites in the Mediterranean Region*, Los Angeles, 51-59.
- Tsipopoulou, M. (2002), "Petras, Siteia: The palace, the town, the hinterland and the Protopalatial Background", in Driessen, J., Schoep, I. and Laffineur, R. (eds), *Monuments of Minos. Rethinking the Minoan Palaces*, Universite de Liege, University of Texas at Austin, 133-144.
- Tsipopoulou, M. (2003), "The Minoan Palace at Petras, Siteia (Eastern Crete)", *Athena Review* 3.3, 44-51.
- Τσιποπούλου, Μ. (2003), «Ελαιόλαδο στη Νεοανακτορική Σητεία. Συγκέντρωση, Αποθήκευση και Ανακατανομή στο Πλαίσιο της Ανακτορικής Οικονομίας του Πετρά», *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Ελιά και Λάδι στην Κρήτη»*, Σητεία 23-25 Μαΐου 2002, Ηράκλειο 2003, 66-76.
- Wedde, M. (1995), «Ανθρωποι διαχρονικά: «Ημέρα γνωριμίας» στο Μινωικό ανάκτορο του Πετρά Σητείας», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 55, 70-75.